

FORN VÄNNEN

JOURNAL OF
SWEDISH ANTIQUARIAN
RESEARCH

Knackstenar och deras användning

Hermelin, E.M.

Fornvännen 7, 67-71

http://kulturarvsdata.se/raa/fornvannen/html/1912_067

Ingår i: samla.raa.se

KNACKSTENAR OCH DERAS ANVÄNDNING.

AF

E. M. HERMELIN.

Såsom ett bidrag till lösandet af det spörsmål, för hvad ändamål de mångsidiga, kantiga eller nästan rundslitna s. k. knackstenarna varit använda, som flerstädes hittas i Sveriges jord, beder jag få framlägga några synpunkter.

Det material, på hvilket mina slutledningar grunda sig, utgöres af ett tjugutal sådana stenar, som äro funna i Björkviks s:n i Södermanland (*fig. 1*). De flesta har jag själf upptagit från åkern; en del äro hela, andra sönderslagna. Ett par äro nästan runda, stora som krocketklot; andra äro mångsidiga med större eller mindre plana ytor och afrundade kanter och hörn; alla bära tydliga spår af nötning, som är uppkommen genom knackning. Försänkningar å stenens ursprungliga yta hafva ej berörts af samma nötning, som de öfriga delarna. Stenarnas diameter varierar mellan 7 och 9 cm., en liten är dock endast 5 cm. Vikten å de hela stenarna är 0,9—1,1 kg. pr styck. De bestå hufvudsakligen af följande stenarter, välvilligt bestämda af professor Törnebohm: röd gnejs, järngnejsartad; granit, röd, medelgrof; granit, rödlätt, småkornig; kvartsit-sandsten, röd, Dala-

Af folket på trakten kallas de "stenkolor" och ställas i förbindelse med det fältslag, som enligt traditionen skulle utkämpats i dessa trakter mellan Svenskar och Danskar, möjligen under Unionstiden. Förvisso håller ej denna hypotes streck, utan är förklaringen att söka på annat håll.

Vid närmare granskning af materialet framgår det, att nå-

gon öfverensstämmelse i storlek eller form har man ej direkt sträfvat att erhålla, utan det gemensamma i formen har tillkommit såsom en följd af det likartade sätt, på hvilket de

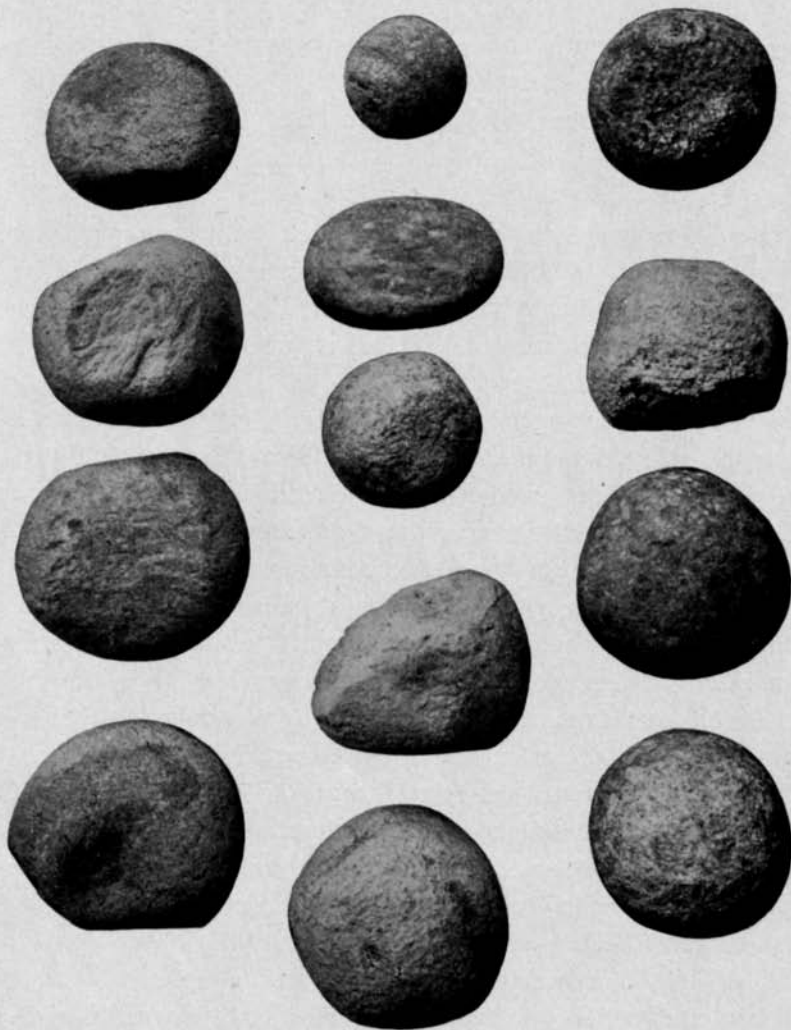

Fig. 1.

användts. Hade syftemålet varit att erhålla så runda och lika stora stenar som möjligt, så hade det ju varit en mycket enkel åtgärd att mot en större sten nöta bort alla fram-

skjutande hörn och kantigheter, men så har man ej förfarit; tvärtom har det vid begagnandet uppstått en hel del svaga kantigheter och hörn, som begränsa större eller mindre plana fläckar. Här af kan man draga den slutsatsen, att det varit något hårdt material, som bearbetats; närmast till hands ligger då att tänka på sten eller järn. Det stora flertalet af stenåldersredskap från denna trakt äro förfärdigade af ett material, som ej tarfvar den stora noggrannhet vid slagens anbringande, som den sprödare flintan. Dock tyckas mig en hel del af ifrågavarande stenar vara väl tunga för det ändamålet, och de plana begränsade ytorna kan förr tänkas uppstå vid slag mot järn än mot sten. Äfven tyda de af åverkan oberörda försänkningarna uti stenen på, att det varit mera jämna ytor som bearbetats. Vid knackning af en kullrig stenyxa kunde sådana fläckar knappast undgått märken. För att förvissa mig om, att det verkligen gick att smida med dem, lämnade jag en af dem till en smed, som därmed tillverkade en 40 cm. lång knif (*fig 2*). Därefter smidde han en liknande med vanliga redskap (*fig. 3*). De äro så pass lika till utseendet, att man får närmare granska och jämföra dem, för att kunna afgöra, hvilken som är tillverkad på det ena eller det

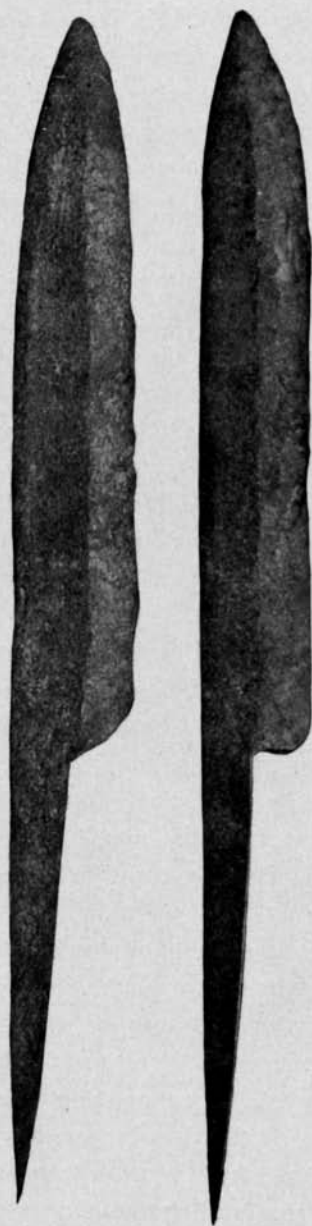

Fig. 2. Knif af järn, smidd med stenkulor.

Fig. 3. Knif af järn, smidd med vanlig smideshammare.

andra sättet. Med den hårda, till form och tyngd väl afvägda knackstenen bearbetades det glödheta järnet med ganska stor lätthet; det möter ingen svårighet att tillforma hvilka enklare, gröfre redskap som helst med densamma. Visserligen blef stenen upphettad efter en stunds smidande, men denna olägenhet undgås genom att tillgripa en annan, medan den förra svalnar. Ej heller gick det så fort att bearbeta den ganska grofva järnbiten med stenen, som med smideshammaren. Den stensmida knivens yta är ojämna och något gropig, den hammarsmida slät och jämn. De märken, som uppstodo på den begagnade stenen, skilja sig ej något från den slitning, som förut fanns å densamma; de gå så helt upp i den, att man har svårt för att påvisa, hvilken nötning som uppstått senast.

Ett stöd för mitt antagande, att en del af dessa knackstenar förskrifva sig från vår äldre järnålder, anser jag också ligger däruti, att de, åtminstone på denna trakt, ofta påträffas i grafhögarna. Under sommaren 1909 verkställde doktor T. J:son Arne utgräfning af några äldre järnåldersgrafvar härstädes, och i tre af dessa påträffades sådana stenar. Några voro skörbrända och söndriga, men en var hel och väl bibehållen. Under den gånna sommaren har jag gjort samma erfarenhet; de tyckas nästan vara obligatoriska i grafhögarna från äldre järnåldern i denna trakt.

Det tyckes ej heller vara otänkbart, att under en tid, då järnet var svåråtkomligt, man åtnöjde sig med att bearbeta det med ett mindre dyrbart smidesredskap, som fullt ersatte en hammare, och hade fördelen att finnas till hands i huru stor mängd som helst. Dessutom var ju stenen den redskapsform, som i urminnes tider varit anlitad, och en nedärfd färdighet att begagna den till allehanda ändamål förefanns. Näppe-
ligen hade den dyrbara bronzen och dess gjutning så helt undanträngt traditionerna från stenåldern, att folket under äldre järnåldern stod främmande för det närmast till hands liggande, och mest naturliga redskapet, vid den nya metallens bearbetning.

Å ett eller annat järnföremål från denna tid borde man

kunna konstatera, om det är tillverkad med hammare eller sten, förutsatt att det blifvit så väl bevaradt, att ytan ej är alltför skadad af rost.

Uti min samling af stenföremål finnas sex stycken eldslagningstenar från äldre järnåldern; af dessa äro fyra mer eller mindre aftrubbade i de spetsiga ändarna; de hafva varit använda att knacka med — äfven de. De, som hafva en rännformig fördjupning å yttre omkretsen och voro afsedda att bäras vid bältet, hafva ej sådana märken, men väl de öfriga, som kanske förvarats i en pung och varit lätta att tillgripa, då något mindre föremål af metall behöfde rättas till eller skärpas.

Med det nu sagda har jag endast velat påvisa möjligheten af, att en del af de i vårt land funna knackstenarna varit använda såsom redskap vid järnets bearbetning under den äldre järnåldern.¹

OM SVERIGES ÄLDSTA KYRKKLOCKOR.

AF
MATS ÅMARK.

I. Den äldsta kända klockan.

Man gör sig gärna den frågan: när och hvar i vårt land ringde första gången en kyrkklocka, och finns det bevarad någon berättelse därom? Helt naturligt går tanken till Ansgarius' mission och den första lilla kyrkan i Birka, så mycket mer som det var Ansgarius, som gaf Danmark dess första kyrkklocka.² I Rimberts "Vita S. An-

¹ Afrundade stenar af delvis liknande slag som de ifrågavarande behandlas af Sophus Müller i *Nye Fund og Iagttagelser: Knusesten og Stenkugler — Aarbøger* 1907, s. 148 ff. Han påvisar skilda typer af desamma och antager olika användning af desse allt efter olika form och ålder.

Red.

² F. Uldall: *Danmarks Middelalderlige Kirkeklokker*, Köbenhavn 1906, p. VII.